

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СТАВЛЕНЬ КУРСАНТІВ ПОЛІЦІЇ ДО ЯВИЩ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОГО ОТОЧЕННЯ

канд. психол .наук, доц. **Ларіонов С.О.**

Харківський національний університет внутрішніх справ

Актуальність теми дослідження. Реформування системи міліції, перетворення її у Національну поліцію, позитивно сприймається суспільством, тому є виправданим у соціальному плані. Ці зміни є природними, стара система органів внутрішніх справ була вже неспроможною адекватно відповідати на виклики сьогодення, втратила не тільки довіру населення, а й власне здатність якісно виконувати правоохоронні функції у державі.

Служба в поліції є складною внаслідок численних об'єктивних причин (серед яких небезпека для життя і здоров'я працівника, складність та непередбачуваність умов праці, надмірна процесуальна зарегульованість, ненормованість робочого часу тощо) та суб'єктивних умов (висока відповідальність за прийняті працівником рішення, напруженість спілкування з громадянами та інші). Саме складність та нетривіальність поліцейської служби визначає існування вишів зі специфічними умовами навчання.

Підготовка у ВНЗ МВС України полягає у поєднанні двох діяльностей: навчальної та службової. Курсанти не тільки отримують певний освітній рівень, а і набувають системний комплект знань, умінь та навичок, необхідний для подальшої служби на офіцерських посадах. Для цього створюються специфічні умови: жорсткий розпорядок дня, статутні субординаційні відносини підкорення-керування, форма одягу та військові ритуали тощо. Зрозуміло, що через такі специфічні умови навчання, на підготовку курсанта держава витрачає значно більше ресурсів, ніж на підготовку студента, тому й очікування суспільства від курсантів – високі.

Запорукою ефективної праці майбутнього поліцейського є наявність у нього сформованих на належному рівні трьох складових: що він вміє робити (сфера професійних знань, вмінь і навичок), що він хоче робити (професійна мотивація) та який він є насправді (сфера психологічної

придатності до служби). Остання ураховується та визначається в ході професійно-психологічного відбору кандидатів на службу до поліції, а перші дві формуються в процесі фахової підготовки у відомчих вишах.

Істотною умовою професійної успішності майбутнього поліцейського є його ставлення до важливих об'єктів і явищ соціально-професійного оточення: до громадян, законів, злочинців, своїх прав і обов'язків, врешті решт до себе самого. Ці ставлення, разом з іншими, утворюють цілісну систему ставлень курсанта поліції, яка багато в чому визначає його професійне мислення та поведінку.

Останнім часом, завдяки прийнятому в МВС України принципу гендерного паритету, збільшується кількість дівчат-курсантів у вишах зі специфічними умовами навчання, зокрема поліцейських. На них в повному обсязі поширюються усі вимоги службової діяльності, обмеження і заборони «чоловічої професії». В подальшому вони на однакових умовах стають до роботи у підрозділах поліції, обіймаючи майже весь спектр посад. Зрозуміло, що адаптація до умов специфічного вишу, навчання у ньому та подальша професійна діяльність здійснюється ними за рахунок дещо відмінних психологічних ресурсів і механізмів. Спостерігається це, в першу чергу, через відмінності у ставленнях курсантів різної статі до різноманітних ситуацій і речей, які оточують їх протягом навчання.

Метою роботи є виявлення гендерних відмінностей ставлень курсантів поліції до важливих явищ соціально-професійного оточення.

Теоретичний огляд проблеми. Значення категорії ставлень у вивченні особистості незаперечно, адже поряд з пізнанням і переживанням, побудова ставлень є основною функцією свідомості людини. Відносини, побудовані особистістю в процесі життя, не є простою сукупністю, вони ієрархічно організовані і утворюють систему, яка обумовлює як операціональні, стильові характеристики поведінки (характер), так і світогляд в цілому.

Однак, поряд зі значною теоретичною опрацьованістю цієї психологічної категорії (В.М. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн, В.В. Столін, Б.Ф. Ломов та ін.), недостатньо розроблені конкретні алгоритми і підходи до емпіричного дослідження системи ставлень особистості, що зводить її практичну значимість і сферу застосування, перш за все в

психодіагностики.

Ставлення особистості є перш за все структурами її досвіду, накопичені в процесі міжособистісної взаємодії, які в узагальненому, «згорнутому» вигляді визначають готовність (установку) до певного мислення, переживань і поведінки. Іншими словами – це різновид структури індивідуального досвіду людини.

Вперше питання про розробку змістовної (структурної) моделі суб'єктивного досвіду, через яку можна зрозуміти модель суб'єктивного (внутрішнього) світу людини, було поставлено О. Ю. Артем'євою. У своїх роботах вона використовувала поняття «слідів діяльності», однією з форм існування яких є суб'єктивне ставлення до об'єктів, явищ, ситуацій, які пов'язані з її предметом, і допускають експериментальну фіксацію у вигляді оцінного судження або іншої атрибутивної характеристики цих об'єктів, явищ або ситуацій. Вона вважала, що таким способом людина здійснює структурування зовнішнього світу, і цим же способом забезпечується існування індивідуальних світів. Тотожне поняття «образ світу» було введено О. М. Леонтьєвим в 1975 році, а в 1978 О. Ю. Артем'єва запропонувала похідний від нього термін «структура суб'єктивного досвіду».

Досліджуючи військових льотчиків, автор довела, що оцінка об'єктів людиною відбувається спочатку не в модальному коді (відповідному органу почуттів), а в семантичному, єдиному для об'єктів різних модальностей. Семантична шкала служить тут шкалою відносини, а не оцінки (наприклад «гарний – поганий» для зображень, «великий – маленький» для запахів і т.п.). Таким чином, виявляється, що реально оцінюваними особливостями оцінюваних об'єктів є координати (емоційно-оцінні) їх семантичного коду, а не колір чи форма. О.Ю. Артем'єва показала, що семантичний код або цілісна семантична кваліфікація – це первинний інструмент при роботі з об'єктами, який забезпечує дуже швидко оцінку (на рівні загрози для життя), і вже потім відбувається оцінка перцептивних, модальних характеристик об'єктів [1].

Роботи учнів О. Ю. Артем'євої, а також інших авторів (Ф.П. Петренко, В.Є. Похилько, О.Г. Шмельов та ін.) лягли в основу психосемантики, як напрямку вивчення структури і змісту індивідуального

досвіду.

Для розуміння суб'єктивних особливостей системи ставлення людини, необхідно їх висловити в системі інших значень, з метою розподілу суб'єктом картини світу і конкретної дійсності. Реконструкція «бачення світу» очима іншої людини в психосемантиці реалізується шляхом побудови суб'єктивних семантичних просторів значень [2].

Авторитетний в області психосемантики дослідник В.Ф. Петренко вважає, що прямого способу виділення семантичного компоненту значення, як системи диференційованих ознак, не існує. Значення існує тільки в системі інших значень і розкривається тільки через цю систему. Тому, будь-який метод, який досліджує значення, включає етап пошуку семантично близьких значень, пов'язаних з досліджуванним, і фіксує ці зв'язки в формі семантичних відстаней, просторів, семантичних полів, тезаурусів та ін. [3]. Дослідження системи ставлень, на нашу думку, може також бути проведено в цьому руслі [4; 5].

Методика та вибірка дослідження. У дослідженні взяли участь 110 курсантів 3 курсу Харківського національного університету внутрішніх справ, з них 50 дівчат та 60 юнаків віком 19-21 років. Групи дослідження були сформовані за статтю.

Емпіричне дослідження ставлень курсантів поліції здійснювалось з використанням методів суб'єктивного шкалювання та колірного тесту ставлень Бажина-Еткінда.

На першому етапі було складено контрольний список понять, що позначають окремі об'єкти і явища соціально-професійного оточення (загалом 64 поняття).

Вказані поняття були оцінені досліджуваними за семибальною шкалою «Важливі / не важливі».

На другому етапі емпіричного дослідження, зазначений список понять був оцінений досліджуваними за допомогою процедури колірного тесту ставлень. Отримана в результаті прямокутна матриця рангових позицій понять (110*64) була піддана процедурі багатовимірною шкалювання (ALSCAL).

Обговорення результатів. Аналіз результатів дослідження базувався на припущенні про те, що самооцінка ставлень відбувається на

двох рівнях: свідомому, декларативному, на якому «працює» суб'єктивне шкалювання; неусвідомленому, емоційному, на якому через стимул-колір «працює» колірний тест ставлень (КТС).

За таких умов існують три ймовірні ситуації відносно кожного окремого ставлення:

а) несуперечливе ставлення, при якому свідомо, декларативна оцінка важливості явища, отримана за допомогою суб'єктивного шкалювання не суперечить емоційній оцінці явища, отриманій за допомогою колірного тесту ставлень;

б) суперечливе ставлення, при якому явище декларується як важливе, але виявляється неважливим в КТС;

в) суперечливе ставлення, при якому явище декларується як неважливе, але виявляється важливим в КТС.

Несуперечливі, узгоджені ставлення можна вважати стійкими, усталеними, вони не викликають внутрішнього напруження, а отже – не схильні змінюватись. Суперечливі ставлення, навпаки, є нестійкими, адже характеризуються протиріччями між знаннями про об'єкт та його емоційною оцінкою («знаю, що погано, але подобається», або «знаю, що добре, але не подобається»).

Висновки. Проведене дослідження гендерних особливостей ставлень курсантів поліції до явищ соціально-професійного оточення засвідчило принципову можливість оцінки, кількісного і якісного аналізу особливостей системи ставлень курсантів поліції засобами психологічної діагностики. Воно дозволило сформулювати найбільш істотні, на нашу думку, аспекти систем ставлень курсантів поліції різної статі:

1. Система ставлень дівчат курсантів третього курсу навчання вирізняється більшою, ніж у юнаків стійкістю і внутрішньою узгодженістю. Важливість і значимість більшої частини досліджуваних об'єктів і явищ соціально-професійного оточення однаковою мірою і декларується дівчатами і сприймається на рівні особистих переконань.

Так, у групі дівчат, визначена досить невелика група об'єктів, які декларуються важливими, але не є такими насправді, використовуються для підтримки «соціального обличчя». Серед них (ранг шкалювання / ранг КТС): теперішнє (9/25); майбутнє (1/10); майбутній чоловік (2/9); діти

(3/18); відпочинок (10/21); самоосвіта (8/14).

Також існує група понять, які декларуються дівчатами як неважливі, але виявляються такими щодо емоційної оцінки, тобто їх значимість не усвідомлюється або приховується досліджуваними. Це: минуле (48/19); власна зовнішність (14/1); власні розумові здібності (17/8); друзі (16/2); майбутня професія (13/4); прикраси, предмети розкоші (35/15); національні традиції (42/20); українська мова (41/27). Саме в межах цих явищ здається доцільною і перспективною будь-яка просвітницька, виховна, психологічна та інші види соціальної роботи з курсантами-дівчатами.

У юнаків-курсантів, навпаки, система ставлень більш мінлива, неузгоджена. Більша частина об'єктів і явищ соціально-професійної дійсності сприймається ними суперечливо, викликаючи внутрішню напруженість і незадоволеність собою і оточенням.

Аналізуючи наявність суперечливих ставлень у групі юнаків, визначена група об'єктів, які декларуються важливими, але не є такими насправді, використовуються для підтримки «соціального обличчя». Серед них окремо слід виділити такі, розбіжність між якими дуже велика, це: майбутнє (1/61); власні розумові здібності (10/36); особи протилежної статі (12/34); закони (25/59); служба (27/64); викладачі (29/60); українська мова (26/44). Ставлення до цих явищ у юнаків напружене, ймовірно вони знаходяться в процесі кризи їх переоцінки, оцінюють їх негативно, але не можуть цього показати.

Серед явищ соціально-професійного оточення, що характеризуються суперечливим ставленням, але не настільки напруженим, слід вказати: майбутню професію (9/23); практику (7/19); вищу освіту (5/14); самоосвіту (16/24); громадянські обов'язки (32/47). Важливість і значимість цих речей юнаками декларується більшою мірою, ніж воно є насправді.

Визначено групу явищ, які декларуються юнаками як неважливі, але виявляються такими щодо емоційної оцінки, тобто їх значимість не усвідомлюється або приховується досліджуваними. Такими є: Я-ідеальний (39/17); батько (2/17); діти (4/19); одяг і взуття (3/42); прикраси і предмети розкоші (30/50); дозвілля і хобі (9/21). Викликає занепокоєння, що у цьому переліку знаходяться явища, які мають високі рангові позиції за емоційною оцінкою. Виявляється, що у досліджених юнаків-курсантів

лише успіх і декларується важливим і є таким насправді, а ось особистісну значимість решти трьох найважливіших явищ (батько, одяг і взуття, діти), вони чомусь приховують.

2. Дівчата-курсанти виявляються більш незрілими у сфері професійних ставлень, очікування від майбутньої професії у них не сформовані. При цьому вони переважно орієнтовані на здійснення сімейних ролей, задоволені собою, що звужує перспективи саморозвитку.

Юнаки-курсанти, навпаки, незадоволені собою і більш націлені на досягнення життєвого й професійного успіху, а ставлення до професійної сфери у них є більш зрілими.

Література

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М. : Наука, 1999. – 350 с.
2. Литягина Е.В. Психосемантика. Основы курса и фрагменты первоисточников : учебн. пособие / Е.В. Литягина. – Самара : Универ- групп, 2009. – 260 с.
3. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / В.Ф. Петренко. – М. : Эксмо, 2010. – 480 с.
4. Ларіонов С.О. та ін. Емпірические методы исследования системы отношений личности / С.О. Ларіонов, М.А. Кузнєцов, П.В. Макаренко // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Сер. Психологія. Вип. 51. – Х. : ХНПУ, 2015. – С. 128-140.
5. Ларіонов С.О. Система ставлень особистості: теоретичні аспекти дослідження / Г.О. Гончарова, С.О. Ларіонов // Право і безпека.– 2017.– № 1(64). – С. 130-134.